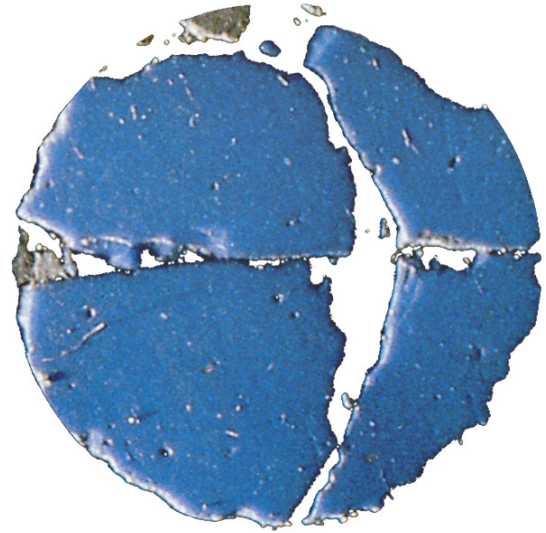

weet & durf

*De logica is weliswaar onverbiddelijk,
maar een mens, die leven wil, weerstaat zij niet.*
Franz Kafka

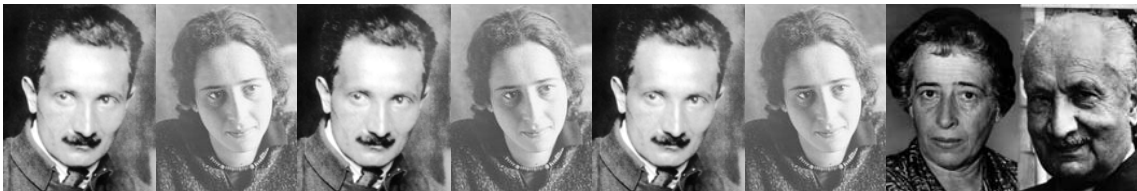

---

www.weetendurf.nl

Anders denken: Heidegger & Arendt

Chissey-en-Morvan
18 - 23 september 2016

Jaap Gruppelaar
&
Paul Juffermans

[weekprogramma € 625](#)

www.weetendurf.nl

J.Gruppelaar@kpnplanet.nl

Anders denken: Heidegger & Arendt

In 1924 leren Hannah Arendt (1906-1975) en Martin Heidegger (1889-1976) elkaar kennen aan de universiteit van Marburg. Arendt is een jonge studente van 18 jaar, Heidegger een jonge docent van 35 jaar. Heidegger geeft dat jaar colleges over Plato. Grote boeken heeft hij nog niet geschreven, maar de eigenzinnigheid van zijn manier van lesgeven heeft hem dan in Duitsland toch al wijd en zijd beroemd gemaakt. Het gerucht gaat dat er 'iets gebeurt' in zijn colleges.

Heidegger revolteert tegen de academische filosofie, broedt op een eigen filosofie. Die filosofie moet echter duidelijk maken dat het denken ontspringt aan iets dat ons juist nooit helemaal eigen is. Heidegger wil *anders denken*, daarin bestaat zijn eigenheid. Zijn colleges gaan feitelijk niet over een of andere filosoof, zoals in dit geval Plato, maar over een *grondervaring* die ooit eens in de filosofie als in een flits is ontdekt, vervolgens echter door een teksttraditie bedolven is geraakt. De filosofie is zichzelf een last: zij hindert, verduistert. De geleerdheid die zich aan de filosofische teksttraditie laaft, moet plaatsmaken voor een nieuwe of ontnuchterde taal waarmee zich de menselijke existentie in zijn concrete alledaagsheid laat beschrijven of beter nog: ervaren.

Heidegger en Arendt krijgen weldra kortere tijd een liefdesrelatie. Arendt is, zoals hij later zegt, 'de passie van zijn leven'. In deze jaren werkt Heidegger zijn filosofie verder uit tot de tekst die hij in 1927 onder de titel *Sein und Zeit* publiceert. Hij draagt het boek op aan zijn leermeester Edmund Husserl (1859-1938); nog hetzelfde jaar volgt hij Husserl op in Freiburg. Met *Sein und Zeit* maakt Heidegger op grootse wijze school. Arendt is slechts één van zijn vele beroemde leerlingen. Na *Sein und Zeit* zal hij nog wel publiceren, maar toch vooral kortere teksten. Zijn verzameld werk (*Heidegger Gesamtausgabe*, 1975-2015) omvat meer dan 100 banden en bevat naast zijn publicaties, teksten die hij niet heeft gepubliceerd, lezingen en colleges, brieven en aantekeningen.

Heidegger introduceert in *Sein und Zeit* een reeks nieuwe begrippen (en schrijfwijzen) ten behoeve van zijn analyse van de menselijke existentie. Vooral wil hij laten zien dat en hoe wij *altijd al* in een betekenisvolle wereld zijn opgenomen. Onze existentie is niet zelf-standig. Heidegger thematiseert een oorspronkelijke ervaring die *niet* bij de mens begint, maar bij iets dat er altijd al is en waarover wij niet kunnen beschikken. De ontdekking van deze *sensatie* vergt een nieuwe taal. De mens die, wezenlijk on-zelf-standig als hij is, niet heerst over zijn existentie heet 'Dasein': hij is niet primair bij zichzelf, maar primair (!) in de wereld, bij de dingen en de andere mensen, hij gaat op in zijn bezigheden, hij is zijn zorg, de taal spreekt in hem, stemmingen (angst, verveling) maken hem duidelijk waar hij zich bevindt. Beslissend voor de mens is zijn 'geworpenheid'.

Heidegger inspireert met zijn nieuwe aanzet tot filosofie tal van naoorlogse stromingen zoals het existentialisme, het structuralisme en het poststructuralisme. Zijn cultuurkritiek weerklinkt onmiskenbaar in de *Frankfurter Schule* (ook Herbert Marcuse was zijn leerling). Maar zijn filosofie is ook zeer omstreden. Sommigen beklagen de afwezigheid van een methodologie en verwijten Heidegger willekeur en retoriek; anderen betreuren de armoede van zijn psychologie of de geringe aanknopingspunten voor een politieke filosofie en ethiek. Uiteraard is er ook kritiek op zijn concrete analyses zoals in *Sein und Zeit*. Het spreekt voor zich dat Heideggers nazi-engagement de critici van de nodige ammunitie voorziet.

1933 slecht nieuws

vlucht uit Danzig

Stunde Null

1961 Eichmann

Één van die critici is Arendt. Na de liefdesaffaire (1924/5) heeft zij haar studie elders voortgezet. Zij promoveert in 1929 bij Karl Jaspers (1883-1969) in Heidelberg. Als in 1933 Hitler aan de macht komt, vlucht zij, immers van Joodse afkomst, naar Frankrijk. Heidegger kiest enthousiast partij voor Hitler en inmiddels weten wij dat het niet om een kortstondige bevestiging ging. In 1941 vlucht Arendt naar de Verenigde Staten. Jaren na de oorlog neemt Arendt weer contact op met Heidegger. Zij houden vanaf dan met regelmaat contact. Arendt overlijdt in 1975, Heidegger sterft het jaar daarna.

Arendts filosofische carrière is door het nazisme en de oorlog opgeschort. De harde confrontatie met het kwaad van die tijd heeft haar gevormd. Zij is geschokt vanwege het verraad van de intellectuelen (Heidegger en vele anderen). Zij zweert de filosofie af en presenteert zich als politiek denker. Het probleem van het kwaad is haar thema, de concrete geschiedenis haar werkterrein. Ook zij wil *anders denken*. In 1951 publiceert zij *The origins of totalitarianism*, in 1958 gevolgd door haar 'grote werk' *The human condition*. Zij stuurt het Heidegger toe, maar die zal er met geen woord op reageren. Later volgen meerdere politieke studies (1963: *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*; 1969: *On violence*). Postuum, 1978, verschijnt *The life of the mind*.

Arendt verwijdert zich onmiskenbaar van Heideggers filosofie, maar zijn invloed blijft aanwezig: zij verwerkt, verwerpt, corrigeert, vult aan, verrijkt. Interessant is met name haar begrip 'handelen', dat zij verbindt met 'nataliteit'. Tegenover Heideggers nadruk op 'geworpenheid' ('altijd al') plaatst Arendt ieders *vermogen* om opnieuw te beginnen ('nataliteit'). Dit vermogen draagt haar politieke denken en ethiek. Ook Arendt ontkent echter dat wij ons handelen *onder controle* kunnen hebben. Dus: ja tegen politiek en ethiek, nee tegen controle.

In deze cursusweek gaan wij na wat de overeenkomsten en verschillen zijn in de filosofie van Heidegger en Arendt. Eerst bespreken wij het hoe en waarom van de radicaal nieuwe inzet die beide auteurs voor hun denken nodig achten. Heidegger blijkt met zijn radicaliteit goed te passen in de felle cultuurkritiek die in Duitsland sedert de tweede helft van de 19de eeuw usance is: een kind van de conservatieve revolutie. Arendts cultuurkritiek is ingewikkelder, omdat zij peilloze (wereld-)vervreemding constateert en politiek en ethisch handelen agendeert en de mogelijkheden daartoe onderzoekt. Deze complicatie laat zich slechts begrijpen vanuit kennis van haar grondbegrippen (arbeiden, werken, handelen). Op dinsdag en woensdag staan de grondbegrippen van het denken van Heidegger en Arendt centraal. Die grondbegrippen presenteren wij zo dat vanuit Heidegger iets duidelijk wordt van Arendt en omgekeerd. Wat Heidegger betreft gaat de aandacht vooral uit naar *Sein und Zeit*, meer bepaald zijn relativering van het humanisme en de typische 'leegte' van zijn psychologie, politieke filosofie en ethiek. De laatste twee dagen werken wij de diverse grondbegrippen verder uit en confronteren wij Heidegger en Arendt. Het begrip 'handelen' staat daarbij centraal. De liefdesrelatie van het duo komt niet uitvoerig aan bod. Wel gaan wij op maandag in op beider biografie (m.n. Heidegger en de oorlog, Arendt en het politiek activisme).

Ter voorbereiding op de cursus krijgt u een syllabus en enkele suggesties voor verder lezen en kijken (documentaires op *youtube*). Het programma voorziet in twee films die raken aan het thema van de cursus.

Programma

Anders denken: Heidegger & Arendt

Zondag 18 september

- 17.00 - 18.30 Ontvangst, kennismaking, presentatie weekprogramma
19.00 diner (wijn van het huis)

Maandag 19 september

Anders denken

- 9.00 - 9.30 Jaap Gruppelaar - *Introductie op het thema van de cursus*
9.30 - 11.00 Jaap Gruppelaar - *Heidegger: een conservatieve revolutionair*
11.30 - 13.00 Paul Juffermans - *Arendt: politiek denker*
13.00 Lunch
17.00 - 19.00 Jaap Gruppelaar & Paul Juffermans - *Enkele biografische opmerkingen*
19.00 - 20.30 diner (extra)
20.30 Film

Dinsdag 20 september

Heidegger & Arendt

- 9.00 - 10.45 Jaap Gruppelaar - *Heidegger: grondbegrippen*
11.15 - 13.00 Jaap Gruppelaar - *Heideggers invloed op Arendt*
13.00 Lunch
15.30 - 17.00 Tekstlezing en discussie (groep 1)
17.30 - 19.00 Tekstlezing en discussie (groep 2)

Woensdag 21 september

Arendt & Heidegger

- 9.00 - 10.45 Paul Juffermans - *Arendt: grondbegrippen*
11.15 - 13.00 Paul Juffermans - *Arendt: voorbij Heideggers 'apoliteia'*
13.00 Lunch
15.30 - 17.00 Tekstlezing en discussie (groep 1)
17.30 - 19.00 Tekstlezing en discussie (groep 2)
21.00 Film

Donderdag 22 september

Wat gebeurt er ... als wij iets doen?

- 9.00 - 10.45 Jaap Gruppelaar - *Heidegger: anonimiteit en gelatenheid*
11.15 - 13.00 Paul Juffermans - *Arendt: engagement en kwetsbaarheid*
13.00 Lunch

Vrijdag 23 september

Wat doen wij ... als er iets gebeurt?

- 9.00 - 10.45 Jaap Gruppelaar - *Heidegger: 'Alleen een God kan ons redden ...!'*
11.15 - 13.00 Paul Juffermans - *Arendt: op zoek naar politieke verantwoording*
13.00 Lunch
17.30 - 18.30 Evaluatie
19.00 Afsluitend diner en gesprek, wijn van het huis